

УДК 94(=163.41)(497.5 Дубровник)
94(=163.41)(497.5 Далмација)
DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.6>
Прегледни рад

Момчило Суботић

Институт за политичке студије, Београд

Сања Стошић

Институт за политичке студије, Београд

ПОКРЕТ СРБА КАТОЛИКА У ДУБРОВНИКУ И ДАЛМАЦИЈИ, ОСВРТ НА СРБЕ КАТОЛИКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СЛАВОНИЈИ

Сажетак

У раду се најпре презентује уводни теоријски и методолошки предлогјак католичког српства кроз историју. У раду је приказано шта о свом етно-језичком идентитету кажу дубровачки и други Срби католици. Посебан аспект рада чини приказ Покрета Срба католика у Дубровнику и њихов политички и национални ангажман од осамдесетих година 19. века па до почетка Првог светског рата. Посебно је упечатљива њихова национална и културна делатност кроз бројна културна, уметничка, књижевна и друга удружења, закључно са највишом националном културном институцијом – Матицом српском у Дубровнику. У раду је представљен и краћи преглед Срба католика у Босни и Херцеговини и Славонији, кроз призму културне, политичке и националне делатности њихових најзначајнијих књижевника, културних и јавних делатника. Најзад приказан је процес гашења католичког српства и њиховог претварања у Хрвате, којим је отпочео процес политичког католичанства – стварања хрватства на католичким основама, што је постала доктрина Првог хрватског католичког састанка 1900. године, који је организован под покровитељством папе Лава XIII, затим настављен у периоду прве и друге Југославије, све до слома заједничке југословенске државе. Овај процес приказ је на примеру новије и савремене историје Дубровника.

Кључне речи: Далмација, Дубровник, Покрет Срба католика, Босна и Херцеговина, Славонија, дум Иван Стојановић, Матија Бан, Медо Пуцић, Сава Бјелановић, Андрија Торкват Брлић, Томо Ковачевић

УВОД

Непосредан повод за писање овог чланка представља репринт издање књиге дубровачког Србина католика, свештеника дум Ивана Стојановића *Дубровачка књижевност*, које су приредили др Татјана Богојевић и проф. др Душко Певуља. Дум Иван Стојановић (1829–1900) је био један од најзначајних и најватренијих дубровачких Срба католика, нека врста сиве емниненције Покрета Срба католика у Дубровнику последњих тридесетак година 19. века, што је и у оно време представљало друштвени и политички феномен, а данас делује нестварно као каква имагинарна сензација. Али ако се Дум Ивану придруже многи његови уважени сународници попут Меда Пуџића, Матије Бана, Милана Решетара, Ватрослава Богишића, Иве и Лује Војновића, Луја Бакотића, надбискупа барског Николе Добречића и други, онда имамо пред собом неспорну историјску појаву католичког српства.

Многе чињенице и историјски документи сведоче о постојању Срба католика од самог настанка српске државе или барем од периода немањихке историје. И њен родоначелник Немања крштен је прво у римокатоличкој, а затим у православној цркви; Свети Сава је мирио завађену браћу Стефана и Вукана, а овај други је био, ако не припадник, а оно под снажним утицајем папе и Римокатоличке цркве. На двору цара Душана равноправно су учествовали и католици. У списима из XVII и XVIII века бројна су сведочанства о Србима католичке вере који су сачували свој национални идентитет, а Буњевце и Шокце су аустријске власти и званично називале католичким Рацима, што значи Србима. Бенко Винковић, загребачки бискуп, оставио је почетком XVIII века запис, да су Срби у Истри, сењској бискупији и Винодолу уз католичку веру примили и хрватско име и тако увећали број Хрвата (Митровић 1992, 19). У млетачком делу српске Далмације 1744. године бискуп Матија Короман, поводом српског питања, писао је римској Конгрегацији за пропаганду вере: „Но пошто се ту налази и изванредан број Срба католика, они би хтели за епископа Србина католичке вере.” (Костић 2000, 11)

Кад се говори о Српству Дубровника, обично се наглашава српско дубровачко етнојезичко залеђе у Херцеговини из којег се вековима попуњавао Дубровник – својевремено Рагуза, настао на остацима римског Епидаура (античког Цавтата), који се због оближње словенске – српске настамбе у шуми, дубрави, назвао по словенском-српском – Дубровник. Од свог настанка почетком 7.

века (606) био је у саставу Византијске теме, затим после 1204. под влашћу Венеције, као и под турском врховном влашћу, али је кроз историју успешно бранио и љубоморно чувао позицију слободне и независне трговачке државе – Дубровачке републике. Вековима је био у добрим односима са средњовековном Србијом и њеним владарима; у међусобној преписци користили су српски језик и ћирилицу, мада је службени језик био италијански. Неколико година након пада Млетачке републике (1797), под Наполеонову власт пала је 1806. и Дубровачка република. До 1813. била је у саставу Наполеонових провинција, а затим одлукама Бечког конгреса 1815. Дубровник са Далмацијом долази под управу Аустрије у чијем је саставу пребивају све до пропасти Аустроугарске 1918. године. У првој Југославији територијалном реорганизацијом 1929. Дубровник улази у састав Зетске бановине, а Далмација у састав Приморске бановине. Споразумом Цветковић – Мачек 1939. године Дубровник, као и Далмација улази у састав Бановине Хрватске. Био је то први пут у историји да ове области постају део неке хрватске државне творевине. У другој Југославији и Дубровник и Далмација су ушли у састав СР Хрватске, а након њеног државног осамостаљења у састав Републике Хрватске.

Дубровачка република је била по броју становништва мала: у време највећег свог развоја, пред земљотрес (1667) имала је око 35 хиљада становника. Једна од последица дуге независности био је њен веома богат патрицијски слој. Свака аристократска кућа имала је и своју књижницу, у многима од тих кућа давале су се позоришне представе. Дум Иван је за културни живот Дубровника користио појам „класићизам” у смислу класичног образовања, и указује на словенски етнички елемент Дубровника (Милосављевић 2022, 23). „Дубровник није Далмација у смислу културе”, каже Дум Иван (Дум Иван Стојановић 1900, 160). Ово се може тумачити да је за разлику од далматинских патриција везаних за италијански језик и културу, Дубровник по језику и духу и плебса и аристократије – српски. Пук је дубровачки српскога племена. Иако католички каноник, Дум Иван је често поручивао народу дубровачком: „Србин си по роду и по обичајима; у српству ти је једини спас; вјера ти ни најмање не пријечи да будеш Србин” (Бакотић 1937, 183). На другом месту дум Иван каже: „Србин сам по поријеклу и по чувству, католичка црква то не брани, јер је она универзална; кршћанство ме учи, да љубим ближњег, па ко је ближи од српскога народа? Звало би се не бити кршћанином, кад би се вјере ради од свога народа одбио и његовијем

непријатељем постао”. Тихомир Остојић га је назвао „дубровачким Сократом” (Остојић 1900, 185).

ШТА О ЕТНИЧКОМ ИДЕНТИТЕТУ ДУБРОВЧАНА КАЖУ ДУБРОВАЧКИ И ДРУГИ ПИСЦИ

О католичком српству у Дубровнику, Далмацији и Боки Которској писала су између осталог двојица врских историчара: Јеремија Д. Митровић и Коста Милутиновић у делу *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848-1914* из 1989. године. Јеремија Митровић, један од водећих познавалаца дубровачке историје истиче да историчар Натко Нодило у својој студији *Први летописци и давна хисториографија дубровачка* скреће пажњу да „првом летописцу кано да је српштина више прирођена, него летописцима што иза њега поникоше.” У том летопису прва забелешка се односи на босанскога краља Стјепана, који је Дубровнику поклатио прво земљиште ван зицина... Дубровчани су, дакле, од првог дана бележења своје прошлости били свесни свога порекла и везивали се за свој бивши завичај. Та свест Дубровчана о свом пореклу стално се потврђивала и никад се неће изгубити све до нестанка Дубровачке Републике, а и после ње све до наших дана. Одмах ћемо се подсетити да је и Јуније (Џоно) Палмотић у свом спеву *Павлимир* овог легендарног оснивача града Дубровника довео опет из Босне (преко Италије) као потомка жупана Часлава, који је управљао и Рашком и Босном као јединственом српском државом, највећим делом сједињене српске земље” (Митровић 1992, 115).

У „Хисторији народа Југославије” (Загреб, 1953) речено је да се становништво Дубровника „обнављало и повећавало досељеницима с подручја српске и босанске државе” (48).

Јован Цвијић за Дубровник каже: „Становништво Дубровачке околине је у знатној мери босанско-херцеговачког порекла; становништво самога града Дубровника, Макарске, Омиша, Сплита и Шибеника је поглавито босанско-херцеговачког порекла; скоро искључиво тога порекла је становништво Буковице и Равних Котара у Северној Далмацији” (Костић 2000, 12).

Дубровачки песник, Србин католик Медо Пуцић истиче: „Као оток сред млетачкога земљишта постојаше од старине обртна и трговачка република српска Дубровник” (Митровић 1992, 26). Грга Новак је за Дубровник рекао да је он „велика главна и једина лука Србије” (47).

О српском пореклу Дубровчана сведочио је њихов српски језик. То истиче и хрватски историчар Натко Нодило кад каже: „У Дубровнику, ако и не од првога почетка, а то од памтивијека говорило се српски; говорило, како од пучана, тако од властеле, како код куће, тако у јавном животу (...) у опћини, (...) српски је расправни језик” (31)

У књизи *Дубровачка књижевност* дум Иван Стојановић пише: „Дубровник је с почетка био склоп двају елемената, бива римскога и словинскога... Иза пада српског царства на Косову, Срби се распршише не само по Дубровнику, него још и преко Неретве по Далмацији...” У свом додатку Енгеловој *Историји Дубровачке републике* Стојановић пише да: „нема породице дубровачке (осим онијех које дођоше из сусједне Италије) која није из Херцеговине или из којега околнога села. Стари сенат, по крви готово вас од римскијех породица, нађе се на врху петнаестог вијека и у шеснаестом опкољен од народа српскога...”

На страни 396. додатка Енгеловој „Историји” дум Иво пише: „Што су сељани дубровачки? Народ српски који биваше у околини града... „Становништво Дубровника је словенско српске расе” (Костић 2000, 60–63).

Слично је писао Матија Бан: „Српско пјесништво имало се родити у овом граду около деветога вијека, јер стоји у повјесници, да су тада Дубровчани пјевали јунаштва српскијех витезова, тер да их је један кнез неретвански замолио да и његов народ својим пјесмама славе” (70).

За Луја Бакотића је сасвим природно да има Срба католика. „У чисто народном погледу ми смо водили рачуна о чињеници да су Срби били Срби и још пре него су примили хришћанску веру.... Прво хришћанство је било заједничко (пре Раскола). Доцније је превагнуо католицизам, да после Светог Саве великим делом овлада православље. Већина Срба католика је водила порекло од православних предака (али не сви, не нпр. госпари дубровачки)” (Бакотић 1937, 185).

Валтазар Богишић у својој аутобиографији каже: „Родих се 1836. године у Старом Дубровнику... Богишићи као и цијела жупанија Конавле коју спомиње још Порфиригенит међу српском жупанијом, и из које они дођоше, бијаху старином православни; али кад у XV вијеку дођоше под дубровачку републику, дођоше фратрови и уведоше католицизам. У Зборнику *Monumenta serbica* има докуменат из XV века ћирилски писан, којим *Comes Georgius* Богишић јавља да је примио новце у дубровачку касу положене, а

српски ћирилицом писали су само православни...” (Костић 2000, 70).

Милан Решетар у *Архиву за словенску филологију* (XVI, 327) пише: „Званична кореспонденција Дубровника вођена у српском језику сачувана је крајње непотпуно... Да су дубровачке и уопште старосрпске повеље тако јако децимиране, сасвим је разумљиво, јер од свих државних творевина на српском пределу само је Дубровачка република издржала турску поплаву, тако да се само оно сачувало што је у Архиву те Републике нашло донекле сигурно склониште” (70). Решетар наводи да су се доселили у Дубровник Словени из Захумља и Травуније, а да, на основу исправа из тих крајева, „нема сумње да се већ у старо доба тамо штокавски говорило” и да је одатле допрла у Дубровник штокавштина (71). Ти дубровачки писари звали су се „српски дијаци.” Српски се у Дубровнику поче писати тек при крају XV века.

Палмотић пише о српском пореклу *Павлимира*, Марин Држић о Србину, султановом везиру Соколовићу, Антун Сасин о Светом Сави, а Гундулић у *Осману* о Немањићима и Бранковићима и Србима уопште. Из историје знамо да је Свети Сава 1219. године поставио епископију на Стону, и ту је била у наредних сто година, кад је цар Душан Пељешац поклонио Дубровнику; Дубровчани су за тај дар давали данак Хиландару до слома Републике...

ПОКРЕТ СРБА КАТОЛИКА У ДУБРОВНИКУ

У ову ултракатоличку републику православни Срби нису имали приступа, све до 1790-их година, када је у Дубровнику било свега 25 православних породица; тада је у Дубровнику саграђена прва руска богомоља (руски конзул Јеремија Гагић), а прва Српска православна богомоља саграђена је тек тридесетих година 19. века. Најзаслужнији за српски православни приступ Дубровнику био је Ђорђе Николајевић, најпре учитељ, потом свештеник, затим митрополит дабробосански Георгије Николајевић. Он је у Дубровнику провео готово тридесет година (од 1830. до 1858), и веома је заслужан за оснивање првих српских школа, најпре при цркви, затим и грађанских школа, као и многих других културних установа. У Дубровнику је као учитељ једно време службовао и први српски језички реформатор Сава Мркаљ.

Иначе има мишљења да је Католичка црква преко дубровачких трговаца вршила обавештајни рад, а преко католичких свештеника мисионарски и прозелитски задатак на православном истоку, пре

свега на српском етнојезичком простору. Поједини аутори тако тумаче и деловање Андрије Кацића Миошића и његов *Разговор угодни народа словинског* о старцу Миловану, затим Мавра Орбинија, и његово *Краљевство Словена* (1601), у којој аутор највише пише о немањихкој српској историји.

Са успостављањем аустријске власти одлукама Бечког конгреса 1815. године, у Дубровнику се јавља једна нова појава. То је кроатизација Дубровника и Дубровчана, као и целе Далмације. Као одговор на овај геополитички етноинжењеринг, који је трајао све до пропасти Аустроугарске монархије 1918. године, и настављен у југословенском периоду, јавио се Покрет Срба католика у Дубровнику. Покрет се јавио око 1880. године и трајао до Првог светског рата. Овај покрет као и Српска странка, израсла из њега, представљају део ширег српског покрета и Српске странке: Српска народна странка у Приморју. Српска странка је настала 1879. године одвајањем од заједничке странке Хрвата и Срба – Народне странке, после вишегодишњег јединства. Народна странка настала је 1860. и њен вођа у Хрватској и Славонији био је Штросмајер, а у Далмацији, челници међу Хрватима били су Миховил Клаић, Миховил Павлиновић, Шиме Љубић и други. Разлаз и оснивање Српске странке уследио је због неспремности хрватских политичара да признају српску језичку и етничку равноправност на Приморју, као и због спора око припадности Босне и Херцеговине (Чија је Босна?). Оснивач и лидер Српске странке био је Сава Бјелановић, а у улози лидера били су још Стјепан Митров Љубиша, Србин католик Антун Пуљези, Божидар Петрановић и још неки. Српска странка држала је локалну власт у Книнској крајини, Буковици и Равним котарима, као и на подручју Боке которске, а у Дубровнику је била на власти 1890-их у следећих десетак година. Октобра 1905. године српске и хрватске политичке странке потписале су Ријечку и Задарску резолуцију, којима је на основу етнојезичке равноправности Срба и Хрвата зајемчена интеграција Далмације са Хрватском и Славонијом, и „препуштања” Босне и Херцеговине српском интересу... На основу ових резолуција, 1905. формирана је Хрватско-српска коалиција, у чијем је далматинском огранку била и приморска Српска народна странка. У Далматинском сабору је 14. октобра 1905. године успостављена нова – стара коалиција између Српске и Хрватске народне странке, и та коалиција је у Краљевини Далмацији била на власти све до распада Аустроугарске монархије.

Српску странку подржавала је већина православних далматинских Срба, као и готово сви католички Срби, већина бокељских католика, као и један део римокатоличког живља са простора дубровачког приморја. Службени лист Српске странке био је Српски лист који је излазио од 1980. до 1904. године, који је због забране од 1888. године носио име Српски глас. Уређивао га је до смрти (1897) Сава Бјелановић, а затим Душан Баљак, а један од кључних политичких људи међу Србима био је епископ далматински и истарски Никодим Милаш.

Познаваоци феномена Покрета Срба католика сагласни су да је овај покрет настао спонтано, као етнојезички и народносно-политички покрет, без утицаја са стране. Тако у чланку о дум Ивану Стојановићу професор Павле Поповић, између осталог, пише: „У Дубровнику се јавио око 1880. српски покрет. Покрет је био спонтан, без икаква страна утицаја, поникао чисто на земљишту дубровачком. То је, уосталом, био део већег српског покрета на Приморју... Ту се први пут католици огласише Србима; ту се створи католичко Српство. Појав је био редак али природан” (14).

Лазо М. Костић у предговору своје књиге о католичким Србима с дивљењем говори о католичким Србима. „Овај феномен католичког српства, нарочито на јужном Јадрану, представља једну од најсветлијих тачака нашег националног покрета, један од најмање очекиваних и зато веома запажених и веома цењених излива српског осећања. Тада се Српство ширило и тамо где се није очекивало; католичко српство је отварало нове видике и обећавало нове шансе.

„(...) Ја сам им се као дете дивио: у њима сам гледао апостоле, патријархе, трибуне. Свак ми је изгледао бескрајно велик, недостижан. И срећан сам што ми се на крају живота пружила прилика да им се у име Српства мало одужим: да их споменем, да их отргнем од заборав, да им изразим постхумну захвалност” (5–6). Појава српске свести код Примораца, истиче Костић, није значила неку врсту промене националне свести: они су одувек били Срби, и они и њихови преци, мада је та свест била често учмала, национална искра само латентна... Католичко српство јужног Јадрана није етнички куриозум, како су га многи схватили, већ само крајњи плод, резултат процеса националног формирања, стављање тачке на тај процес, и гласно исповедање националног Вјерују (13).

Костић износи једну анегдоту о дум Ивану, како је саопштава проф. Павле Поповић у својој монографији *Дум Иван Стојановић*. Тамо стоји: „Кад је, пре неколико година, било опело једном виђенијем Хрвату (у Дубровнику), сви свештеници служе, служи

и дум Иван; сви певају, пева и он, али он пева за свој рачун, други текст и другу песму црквену, сасвим друкчије од њих. Поповима криво, мисле да то дум Иван нарочито чини из непријатељства према Хрватима. Кад уђу у сакристију да се свлаче, рећи ће му један: дум Иво, ако сте се хтјели светити, Ви се баш осветисте. Ми сви пјевамо како треба и како оргуље ударају, а ви једини штонирате.” А дум Иван му одврати: „Ја пјевам како ми душа тражи, а тако сви Срби чине, а само Хрвати пјевају како им се удара” (60).

Сматрамо, међутим, да је потребно истаћи кључне историјске чињенице које су непосредно или посредно утицале на појаву овог покрета. То је пре свега пад Дубровачке републике почетком XIX века и окупација од стране Аустрије, која ће Дубровник припојити Далмацији и у наредних сто година радити на кроатизацији Срба католика; Гајев илирски покрет, Штросмајерово југословенство и Јагићева сербокроатистика били су идеолошка платформа аустро-хрватском геополитичком пројекту кроатизације Срба са простора Дубровника, Далмације, Босне и Херцеговине, Славоније и Српске крајине; створена је Кнежевина, а затим и Краљевина Србија, Кнежевина, а потом Краљевина Црна Гора; Аустроугарска је окупирала, а затим анектирала Босну и Херцеговину; и све тако до Првог светског рата и стварања прве Југославије, која је представљала почетак краја покрета Срба католика.

И дум Иван Стојановић је, у складу са важећом мишљу свога времена, полазио од става да су Срби и Хрвати један народ или два племена, али је упорно језик којим говоре Срби и Хрвати у Дубровнику називао српским. Став да је језик српски Иван Стојановић је изразио и тиме што је цитирао исказе Гаја и Кукуљевића Сакцинског о томе да су Хрвати свој књижевни језик преузели од Вука (Богојевић и Певуља 2022; Милосављевић 2022, 28).

Своје српство дубровачки Срби католици неговали су и њиме се надахњивали у бројним српским удружењима. Најзначајнија институција је свакако Матица српска у Дубровнику основана 1909. године. Колико је српство било развијено и утицајно у Дубровнику сведочи победа Српске странке на општинским изборима 1890. коју су у огромној већини сачињавали Срби католици. То је била, како сведочи Лујо Бакотић „највећа политичка сензација тога доба у нашим земљама.” На челу Дубровника остала је десет година. И на изборима 1911. имала је Српска странка 15 од 36 већника. Дубровник је тада имао 13 хиљада становника. Вероватно више од пет хиљада Срба, оде чега 850 Срба православних.

Покрет Срба католика на јужном Јадрану био је више него евидентан. Ипак су Хрвати покушали да га оспоре, па им је одговорио вођа далматинских Срба Сава Бјелановић (у разним написима свога *Српског гласа*, као и у књизи *Дон Михо на бранику* из 1882), у којем подсећа на некадашње српство, а затим на агресивно хрватство и национално конвертитство Миховила Павлиновића. Костић примећује да је тек после изласка ове брошуре Српство Дубровника и осталих предела Приморја узело већег маха. Бјелановић је кроз *Српски лист* (доцнији *Српски глас*) давао правац националној политици приморских Срба; његови главни сарадници били су Срби католици: др Игњат Бакотић, Антун Фабрис и Марко Цар.

Треба напоменути да је пре Саве Бјелановића вођа Приморских Срба био Стјепан Митров Љубиша, посланик у Далматинском сабору и председник Далматинског Сабора, и члан Царевинског већа.¹ После смрти Саве Бјелановића (1897) и неколико година касније, од 1903. па до Првог светског рата председник Српске народне странке у Далмацији био је Антун Пуљези. Његови преци звали су се Војновићи, а Пуљези потиче, вероватно, због чињенице да су били трговци и трговали у Пуљи у Италији.

Бјелановићев *Дон Михо* налази потврду код историчара Милорада Екмечића, који овако описује стање српске националне и политичке мисли у Далмацији: „Изгледало је једно време до 1848. да неки други национални препород, сем српског у Далмацији, не постоји. Носе га млади католички богослови Богословије у Задру. Једна ђачка дружина се тамо ствара 1846. Преустројиће се и подмладити 1849. године. Називају се „Регимента не бој се“, и у њој главну реч води богослов Миховил Павлиновић. Ту су још истакнути песник Лука Ботић и будући историчар Натко Нодио. Боре се за победу националне свести на српским основама, језик сматрају српским и проповедају употребу ћирилице. Нодио је још 1854. писао да су ти млади људи у Далмацији „задојени српским мликом“, и да „домородном мишљу по српским горама непристано лете.“ Историчар Никша Станчић 1980. цитира Павлиновића, који верује да је борба за победу српске националне свести у Далмацији завршена. Да се у томе варао, сведочанство је његова политичка конверзија у крајње радикално крило хрватског националног покрета после 1864. године. Убеђени католик постаје непријатељ Срба, у истом народу који је у младости сматрао српским...

¹ Кад су католички клерикалци притиснули да га истерају из Сабора Љубиша је одговорио: „Знам ја да ви мене не трпите јер сам Србин православне вјере.”

Далмација је била покрајина у којој хрватска национална свест у њеном већинском католичком становништву није постојала. По градовима се говори италијански, а у неким, као у Задру и Сплиту, градска већа воде више италијанску националну политику него било коју другу” (Екмечић 2008, 242–243)

ПОЛИТИЧКЕ ИДЕЈЕ ДУБРОВАЧКИХ СРБА КАТОЛИКА

Од Словинства ка Српству – прелаз су учинили Медо Пуцић и Матија Бан, уз дум Ивана Стојановића, најзначајнији дубровачки Срби католици. Претеча Пуцића и Бана у националном и политичком деловању био је Антоније Сорго-Соркочевић (1775–1841) – сенатор и посланик дубровачки у Паризу до слома Републике.

Сорго је у часопису *Ревизија Севера* објавио један пројекат о државно-правној заједници Дубровника, Боке Которске и Црне Горе, којима би се природно придружила и Србија у једну федеративну државу. Овај пројекат је био чак поднет Бечком конгресу (1915), али на њему није разматран.

Матија Бан (1818–1903) књижевник, песник и драмски писац. Био је клирик францисканац; раскаљуђерио се (расфратрио) и дошао у Србију. Истицао је идеју да треба „Србију направити коловођом Јужних Словена.” Заговарао је федерацију Срба, Хрвата и Бугара. Хрватска би обухватала и Словенију, а Србија све од Цетине и Врбаса до Софије (Митровић 1992, 145). У другој свесци „Дубровника”, Бан истиче како су „Хрвати одабрали нарјечје србско и нешто га похрватише.” Писао је песме о Карађорђу, Његошу, Дунаву и Српству, затим о Книћанину и Матери Србској, испод које је написао и ово: „Ми Срби, неки смо источне вјере, неки западне, неки униатске, а неки прешли смо на турску вјеру – ништа мање сви смо Срби” (152).

Медо Пуцић (1821–1882), песник и историчар, један од најзначајнијих Срба католика који је имао огроман утицај на своје сународнике. Био је један од најученијих Срба Дубровчана у XIX веку. Бан га је називао „заставом српства”. Орсато Поца (Медо Пуцић) издаје две свеске „Споменика Српских” (1858, 1862), да би свет обавестио какве потврде о средњовековној српској слави чува Дубровачки архив и колико је сав живот Дубровчана био уплетен у живот њиховог залеђа. Медо Пуцић је у једној реченици сублимирао суштину српско-хрватских односа. Рекао је: „(...) али су Хрвати, формулисавши своје погледе на будућност примили српски језик

као званичан, српску литературу као своју, српску земљу као своју рођену, обележавајући их само хрватским именом” (Костић 1964, 55).

Као илустрација овој Пуцићевој формулацији може да послужи ова констатација: „А када се појавило издање Гундулићевог *Османа* 1844. у Загребу, није му указана посебна пажња, јер језик у њему није био познат у тадашњој кајкавској Хрватској.” Није на одмет подсетити да су главни српски листови у то време били: дубровачки *Дубровник*, задарски *Српски глас*, загребачки *Србобран*, новосадски *Браник* и *Застава*.

Један од водећих дубровачких Срба католика, уредник *Дубровника* и *Срђа*, Антун Фабрис је у расправи око питања: Чији је Дубровник?, коју је водио са уредником *Црвене Хрватске*, Франом Супилом, рекао: „Ми Дубровчани, Срби по пореклу, иако се нећемо нигде за нигда претапати у Хрвате, а то није ни нужно, ни могуће; ми ипак не сањамо о каквој Великој Србији, тј. о Србији која би освајала друга племена југословенска...” На хрватске фалсификате садржане у листу *Црвена Хрватска*, у тексту „Дубровчани, јесу ли Хрвати” – Марцела Кушара, одговорио је Луко Зоре, најбољи познавалац дела Гундулића и Меда Пуцића, текстом „Дубровчани су Срби”.

Један од првих Срба католика у Далмацији Ловро Павловић, адвокат у Макарској и народни посланик Српске народне странке у Далматинском сабору, пише: „прије смо мислили да су нам пути одијељени, да православни Срби теже к истоку, а католици к западу; сад знамо да смо један компактан народ, да смо природна цјелина, ми католици са православним Србима; цјелина, која не тежи ни истоку ни западу, већ хоће да се развија на свом земљишту (...)” (33). Слично је говорио вођа Срба католика у Далмацији, Лујо Бакотић: „Истичући своје српство ми нисмо питали ни католичке ни православне свештенике да нам признају оправданост тог свог очекивања, јер смо били уверени да имамо права да га истичемо” (Бакотић 1937, 182).

О жестини којом је вршена кроатизација свега што је српско, бискуп дубровачки Мато Водопић пише: „Синци, сила нам је да будемо Хрвати, и то ваља бити ако нећеш, да те многи прогоне, премда ни ми у дјетињству, ни наши оци, ни наши дједови, нијесмо знали за то име” (Борак 1998, 120).

Ово надирање Хрвата у Дубровник наступило је у време када је Српство Дубровника било на врхунцу, у време подизања

Гундулићевог споменика 1893, када је на власти била Српска странка.

Многи су католички Срби из Боке и Дубровника били за време Првог светског рата затварани, интернирани, осуђивани. Када је српска војска ушла у Дубровник: „Пред опћином др Стијепо Кнежевић говорио је српској војсци о данима очекивања и плача, очаја и надања, и о дану у којем се испунио завјет Србинов“ (41).

Имајући у виду насилну и вештачку кроатизацију Дубровника и Далмације, у маниру савременог етно-инжењеринга, наводимо ове статистичке податке: Према истраживању Луја Бакотића у Далмацији има почетком 20. века 600 хиљада становника, од тога 120 хиљада Срба православних и 20-25 хиљада Срба католика. Овде је важно напоменути да су ове бројке резултат немилосрдне кроатизације, која је над српским народом вршена од половине XIX века до Другог светског рата. О томе сведочи аустријска статистика: јер, по аустријском попису из 1850. године у Далмацији је живело 330 хиљада Срба римокатолика и 70 хиљада Срба православних и ниједан Хрват (Жутић 2021, 153–154).

Да бисмо имали приближну слику снаге Српства тадашњег Дубровника, навешћемо нека имена Срба Дубровчана, од којих смо многе већ и поменули: Медо, Нико и Рафо Пуцић, Матија Бан, Валтазар Богишић, Влахо Буковац, Стефан Ивићевић, Јозо, Мише и Никола Бона, Мато Шарић, Перо Будмани, Стефан Драгичевић, Никша Градић, Јован и Божидар Ђаја, Никша Огреста, Нико Пелеш, Нико Радуловић, Стево Мрђен, Влахо Матијевић, Стјепан Кастрепели, Крсто Доминковић, Лујо и Иво Војновић, Марко Мурат, Јосиф Беран, Вице и Лујо Адамовић, Антун Фабрис, Марко Цар (прешао у православље са још неким Србима католицима), Лујо Охмучевић-Бизаро, Ђино Гаљуф, Људевит Вуличевић, Антоније Вучетић, Нико Нардели, Милан Решетар, Стијепо Кобасица, Иво Шуберт, Вид Вулетић-Вукасовић, Перо Релјић, Перо Видовић, Рудолф Сарделић, Јеро и Антун Пуљези, Антун Бенуси, Франо Кулишић, Мато Грацић, Стијепо Стражичић, за њима ће стићи Петар Колендић, браћа Јоб, Хенрик Барић и др., а од свештеника ту су Иво Стојановић, Перо Дежуловић, Перо Фицовић, Андро Мурат, Ловро Кукуљица, Антун Казали, Ђуро Пулић, Бернард Марковић, Аугустин Павић, Цавтањанин Иво Миљан и др (Митровић 1992, 186).

Бројни су и Срби католици из Далмације, Боке и других крајева: др Игњат Бакотић, др Лујо Бакотић, дон Јаков Групковић, Јосиф Панчић, Иво Ћипико, Антун Пуљези, Марко Цар, др Рудолф

Сарделић, надбискуп барски др Никола Добречић, надбискуп барски Шимо Милиновић, дум Марко Вучковић, дум Нико Луковић и многи други из културе и уметности, просвете итд.

Матица српска у Дубровнику је најзначајнија институција углавном католичких Срба. Основана је 1909, а формално укинута Аустроугарском агресијом на Србију 1914, када је уследило хапшење највиђенијих западних, и православних и католичких Срба (Иво Војновић, Иво Адрић и други). Матица је наставила своју активност у другој половини тридесетих година, али је након формирања Бановине Хрватске, у предвечерје Другог светског рата, насилно угашена, а поновљена су и злостављања, хапшења и убиства виђенијих дубровачких Срба обе вере (о томе сведочи филм „Окупација у 26 слика” – Лордана Зафранивића). Рад Матице српске у Дубровнику обновила је група ентузијаста са простора српских земаља на стогодишњицу њеног оснивања, 2009, а наредне, 2010. године одржан је Међународни научни скуп под насловом „Љетопис Матице српске у Дубровнику – Београд”, који је резултирао зборником радова у два тома под истоименим насловом

КРАТАК ПРЕГЛЕД О СРБИМА КАТОЛИЦИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Да кажемо нешто о Србима католицима у другим српским земљама. У Босни и Херцеговини католици нису имали националну свест све до окупације тих покрајина од стране Аустроугарске, која је уследила одлукама Берлинског конгреса (1878). Европска наука је до Берлинског конгреса покрајине Босну и Херцеговину сматрала српским историјским и етнографским простором (Суботић 2002, 32). И сам Бењамин Калај, кључни аустроугарски управник БиХ, је признавао и истицао српски карактер Босне и Херцеговине, али је, како је говорио, због српске склоности ка сепаратизму, могуће радити на идеји и политици „босанске нације” и „босанског језика” (Калај 1895, 83). Настојао је да свим средствима онемогући српску идентификацију босанских муслимана. У том смислу је забрањивао све српске новине и публикације, па и своју књигу у којој је истицао српство двеју покрајина (Калај 1895, 83). Настојао је да муслиманску посебност веже за богумилство, што је историјски потпуно неутемељено. Најзад, при крају своје владавине (управљао је Босном и Херцеговином од 1882. до 1903), настојао је да успостави коалицију између муслимана и католика, тзв. Хрвата, који су се у БиХ „ушуњали” уз помоћ аустроугарске окупације и језуита на челу

са Јосипом Штадлером, сарајевским надбискупом. Бењамин Калај, Лудвиг Талоци, Јосип Штадлер и њихови следбеници тражили су научне доказе за циљеве аустроугарске геополитичке. До тада Хрвата није било у Босни, о чему сведочи и хрватски историчар Вјекослав Клаић.² Тако је у Босни и Херцеговини од једног – српског народа три вере: православне, римокатоличке и мухамеданске, створен „босански геополитички троугао” са три нације, који је и данас актуелан (Суботић 2012, 75–118).

Половином 19. века, један од Срба католика у Босни Томо Ковачевић, неко време францискански патер, саопштава да „међу Србима у Турској имају три вере.” Даље истиче: „У Босни има 130 хиљада, а у Херцеговини 30 до 40 хиљада католика. Њих сасвим држе под својом влашћу босански фратри-калуђери, међу којима има добрих родољуба, а има и таквих који би прешли на православље, али за то сад није време” (Костић 1964, 19). Фра Грга Шкарић, францисканац из Херцеговине, испољавао је почетком друге половине претпрошлог века отворено своје српско национално Вјерују. Фра Грго је основао био „Друштво омладине римокатоличке у Херцеговини” и израдио један „план” по коме би требало радити да се народ „пробуди из мртвила туђег ропства и да се припреми за опћенито уједињење свих Срба и придружи осталој браћи славне кнежевине Србије.” ...План му се састојао из 12 тачака. У трећој тачки стоји да је потребно будити што јаче дух народности српске и уверавати католике „да се слобода и независност могу постићи једино уништењем поменуте мржње и уједињењем свих распарчаних српских огранака.” У једној тачки препоруча фра Грго да се народу разложи да реч Србин не означава веру, него само један исти народ једног истог језика, исте народности, истих обичаја, једне исте домовине, једне исте слободе и независности, истих права... У тачки осмој узима у одбрану Србију и каже да је скроз неистинито тврђење католичких свештеника да Србија хоће да преведе народ у православље; да она баш оставља свакоме потпуну слободу савести и вероисповести... У десетој тачки фра Грго тражи да се положи заклетва оданости и привржености Србији за сваки случај општег покрета, и да католици херцеговачки у сваком случају буду спремни придружити се осталој браћи Србима за ослобођење свога народа и домовине” (20). Због ових национално-политичких мисли фра Грго је стекао много непријатеља, тако да је морао бежати у Србију 1869.

2 Још је 1878. године Вјекослав Клаић писао да се у Босни хрватско име мало чује, да је „народна свијест у народу замрла”, а Антун Радић 1899. године да је „хрватско име у босанском свијету посве непознато” (Краљачић 1987, 197).

године, као уосталом, нешто раније, и Томо Ковачевић.

Уз Ковачевића и Шкарића било је још Срба католика из реда католичких свештеника. Извесно време се осећао као Србин и један од главних херцеговачких католика фра Грго (раније Љубомир) Мартић, који је после врдао и, напослетку, поздравио улазак аустријских трупа у Босну. Он је у „Опису Херцеговине“, у *Српском народном листу* 1842. године, написао: „Језик је Херцеговаца нарјечје нашег српског језика.” Исте године у „Скоротечи” се буну против „црквенословенских ријечи у нашем српском литерарном језику.” Описује како је млад тешко примао те речи, настављајући: „Тако је мени Србину било, а како је туђину морало бити?” Чланак завршава речима: „Прођимо се којекаквих мјешарија, него Србин Србима српски српствујемо.”

О СРБИМА КАТОЛИЦИМА У СЛАВОНИЈИ

Повод за текст о српству Славоније пружила нам је књига историчара др Николе Жутића о Мати Топаловићу, славонском илиру, коју смо недавно промовисали (Жутић 2022). Овом књигом аутор сведочи да су славонски Срби римокатолици, тј. њихови књижевници – три су најзначајнија: Матија Антун Релковић, Андрија Торкват Брлић и Мато Топаловић (који се додуше није изричито изјашњавао за Србина, већ за Славонца), указивали да је славонство старије од хрватства, тј. да је некадашња средњовековна мађарска Славонија била на простору потоње трожупанијске, односно Банске Хрватске.

Ако ову тему ставимо у историјски контекст, онда треба поменути да је процес хрватизације на простору Далмације, Славоније и Хрватске отпочела Аустрија својим запоседањем овог простора од Бечког конгреса 1815. године, и он се нарочито одвијао у Далмацији, као и у Дубровнику, поготово у другој половини 19. века, и у БиХ од њене окупације од стране Аустроугарске 1878. године. Првим хрватским католичким састанком у Загребу 1900, по којем се сви римокатолици у Хрватској који говоре хрватским или српским, а у ствари српским језиком, имају сматрати Хрватима, овај процес је ушао у завршну фазу, а крајем 20. века „Олујом” и другим акцијама етничког чишћења Срба из РСК, у оквиру противуставне и насилне сецесије Хрватске од СФРЈ, остварио је свој стратешки циљ. За разлику од Дубровника и Далмације које су захваљујући српском језику и развијеној књижевност неговали своје српство, у Славонији није било таквих погодности.

Лазо М. Костић цитира Светозара Прибићевића, који у књизи *Диктатура краља Александра* каже: „Око 1860–1870 било је у Хрватској и Славонији (нарочито у Славонији) католика који су се сматрали Србима и који су у Хрватском сабору истицали своју српску народност (на пример Брлић); па чак и међу католичким вођама херцеговачких устаника, који су се борили против Турака, било је убеђених Срба. Понекипут су се и католички свештеници издавали као Срби. Андрија Торкват Брлић писао је да су: „у циелом Илирском трокуту живили Срби римокатоличког и источног закона” (Прибићевић 1990, 5).

Матија Антун Рељковић (1732–1798), славонски песник, рођен у Давору (бившем Свињару), а умро у Винковцима. Син граничарског официра, а сам је стекао чин капетана. Најпознатији је по својој песми „Сатир илити дивји човик”, у којој непорециво изражава своје српско порекло. У песми у којој Рељковић указује на запуштеност села, немарност и мртвило, постоје и ови стихови:

„...Ој Славонче! ти се врло вараш,
Којигод ми тако одговараш.
Ваши/наши стари јесу књигу знали,
Сербски штили, а сербски писали
Ал ви сада никако нећете,
нег за немар свакоја мећете” (Жутић 2022, 103)

Ово Ваши/Наши – представља покушај хрватских фалсификатора да кажу како Рељковић није написао Наши, него Ваши, што би значило да се то не односи на њега, тј. да он није био Србин католик. О томе је писао Велиша Рајичевић у књизи, под псеудонимом Псуњски, *Хрвати у светлу историјске истине*, марта 1944. Готово сто година после Рељковића јављају се Мато Топаловић и Андрија Торкват Брлић, који су писали и говорили о српству Славоније.

Мато Топаловић (1812–1862), свештеник, професор филозофије, филолог и песник, један од најистакнутијих славонских филозофа и књижевника. Рођен у Зденцима код Славонског Брода 1812, а умро у Градишту 1862. године. Појављивао се под псеудонимом Родољуб Зденчанин, Р:З: Славонац, М:Т. Докторат из филозофије завршио је 1833, а докторат из богословља 1837. године у Бечу. За време студија упознао је Људевита Гаја, с којим потом обавља кореспонденцију. Сматран је „најгорљивијим илирцем у Славонији”. Службовао је као свештеник у многим местима Хабзбуршке царевине; и радио као професор филозофије у ђаковачком сјеменишту. Умро је од туберкулозе, а

надгробни споменик подигао му је Јосип Штросмајер у ери свог римокатоличког југословенства, у знак „братимског свећенства и пријатељске љубави”. Овде смо дужни да укажемо на слојевиту и увек хрватски мотивисану геополитичку мисао Штросмајера. Штросмајер је мењао и прилагођавао своје геополитичке ставове. Тако је педесетих и шездесетих година 19. века (то је време када је Мато Топаловић још био жив) заговарао стварање јене федеративне јужнословенске државе. У више наврата је истицао да, уједињена са Црном Гором и припојеном Босном и Херцеговином, Србија треба да постане језгро југословенске федералне заједнице. Хрватска федерална јединица обухватала би своје „традиционалне” покрајине: Хрватску, Славонију, Далмацију, Истру до реке Раше, део Крањске и део Босне до Врбаса. Полазећи од државног и повјесног права, Штросмајер разликује тзв. реалне и виртуелне хрватске земље. У реалне, неспорне убраја Ријеку, затим Далмацију, ту „зипку Хрватске, од мајке земље одружену”, а виртуелне, тј. спорне територије Међумурје и Босну. У погледу Босне, Штросмајер је заузимао различите ставове. Након А-У нагодбе 1867, Штросмајер изражава подршку припојењу Босне и Херцеговине Србији, да би након Берлинског конгреса и аустроугарске окупације БиХ 1878. године истицао став да је Босна Хрватска, тј. да Хрватска преко А-У треба да се домогне Босне и Херцеговине.

Топаловић је своје песме, есеје и приче објављивао у *Даници илирској*, као и другим часописима – *Летопису Матице српске* – код Теодора Павловића итд. Жутић у књизи расправља са неколицином хрватских историчара, између осталих са Крешимиром Павићем, који је обрађивао Топаловићеву кореспонденцију, и из тог навео бројне и исцрпне детаље из Топаловићеве биографије. Између осталог Топаловић је први који је предавао хрватски језик, касније је то у Загребу радио Вјекослав Бабукић, из Славонске Пожеге, штокавац, као и Топаловић. Два Славонца, два Илира, Два Шокца, што је други назив за Србе католике у Славонији, предавали су хрватски језик; то је онај хрватски језик који је Људевит Гај „позајми за стално” од Вука Караџића, па није никакво чудо што су га предавала поменута двојица лингвиста којима је то у ствари био, као и Релковићу, Торквату Брлићу и осталим Славонцима – матерњи, српски језик. У кајкавском Загребу је овај језик био слабо разумљив. Што је такође разумљиво: није им био матерњи. О томе сведочи Антун Мажуранић кад каже да је на промоцији Гундулићевог *Османа* у Загребу 1844, мало ко разумео језик ове литературе. То је разумљиво: писана је на српском језику.

Мато Топаловић и Андрија Торкват Брлић били су браниоци илирског славонства пред надирућом кроатизацијом 1842. године – истиче Жутић. Иначе, Топаловић је био књишки апологета Римске цркве и династије. Испољавао је често своју династичност и оданост дому Хабзбурга иау аустријској држави. Написао је бројне панегиричке радове у славу династије, државних великодостојника и цркве.

Андрија Торкват Брлић (1826–1868), Србин римокатолик и славонски родољуб, рођен је у Славонском Броду 1826, а умро 1868. године. Завршио је гимназију у Винковцима, филозофију у Загребу и теологију у Бечу, где је завршио и правне науке. Био је српски политичар католичке вероисповести, заговорник јужнословенског уједињења и тајни агент Илије Гарашанина. У Хрватском сабору је отворено истицао своју српску народност и истицао је да је „Славонија скоро искључиво напучена Србством римске и герчке цркве” (Прибићевић 1990). Последње године живота провео је у Славонском Броду радећи као адвокат. Бројна је његова кореспонденција. Пријатељевао је и дописивао се са Вуком Карацићем, са Штросмајером и Матом Топаловићем. За време студирања у Бечу објавио је *Граматику илирског језика* (1854) и *Изворе српске повјестнице* (1857) ћирилицом и српским језиком. Написао је велик број новинских чланака у листовима и публикацијама илирског покрета, те бечким, париским и другим новинама. Његово најзначајније дело је *Дневник*, писан од 1844. до 1857, а значајан је и за српску политичку историју у периоду 1848/49. године. Међутим, како истиче његова снаја и позната књижевница, Ивана Брлић Мажуранић, његови *Мемоари* су склоњени. Највероватније због његовог „антихрватског” писања, у корист Славонства, негирања хрватства банске Хрватске, „од које је старија његова Славонија”.

Овде треба правити разлику између „Аустро-хрватског геополитичког пројекта илирства и југословенства” (Суботић 2010, 71–123) и илиризма Топаловићевог и Брлићевог. Укратко, смисао првог: Вуков српски штокавски језик преузет од стране Хрвата и инструментализован у геополитичке сврхе ради стварања географски довршене и геополитички самосвојне велике Хрватске, заједно са језиком, Хрвати присвајају и српску културну и историјску баштину, српски католички народ и његов простор; временом ће се одвијати и кроатизација преосталих – православних Срба, његовим простором и народом. Топаловићев и Торкватов илиризам није ишао у том правцу – он је представљао отпор према хрватизацији српске

Славоније. Савремени хрватски аутори и Рељковића и Топаловића називају хрватским пучким пјесницима и књижевницима. Као и неке друге Србе католике попут Илије Округића Сремца.

О кроатизацији Славоније упечатљиво сведочење оставио је Антун Радић (брат Стјепана Радића), вођа Хрватске пучке сељачке странке. У листу *Дом*, који је уређивао, у броју од 10. новембра 1904, под насловом: „Винковци Срба и Шокаца, а Хрватима каковима ни трага”, Радић је писао: „Лако данас говорити мој господине! Али да сте ви још пред 20 година дошли тамо даље у Хрватску, нпр. у Винковце, па да сте рекли да сте Хрват и да су они људи тамо Хрвати, ви бисте срећни били, кад би вам се сав свијет смијао, јер бисте лако добили и батина. А није тако било само међу господом, него још више међу сељацима: а то су били ‘Раци’ и ‘Шокци’, а Хрватима каковим ни трага. А тко је то учинио да су данас и господа по Славонији већином Хрвати, те има и сељака који поносно кажу да су Хрвати, хрватски сељаци? Тко је то учинио. Тко је те Хрвате, тако рекућ створио? То је учинила Странка права! Наука Анте Старчевића – она је од несвјестне масе створила Хрвате!”

Епизода са Антом Старчевићем најбоље осликава идентитет хрватства. Старчевић је у младости је нагињао Београду и свесловенству. Србин католик – лички Буњевац, мајка Милица православна Српкиња. У Београду је 1851. конкурисао за професора математике на „Мудрословном” (Филозофском) факултету (молбу је написао ћирилицом), али је „кобном одлуком“ по српство а славодобитном по хрватство одбијен, и од тада, због повређене ‘личке’ сујете, свом новонасталом антисрпском енергијом почиње да ради у корист промовисања новог националног ‘идентитета’ хрватства. Мржњу је појачано сипао међу Србе различите вероисповести, и постао ‘отац Хрватске домовине’” (Жутић 2022, 157).

СРБИ КАТОЛИЦИ У ДРЖАВНОЈ СЛУЖБИ СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ

Један од узрока слабљења католичког српства у Дубровнику и Приморју било је и нагло смањење броја интелектуалаца Срба католика. Многи су умрли, а један знатан број је за кратко време отишао у веће културне центре: Загреб, Београд, Беч. Такође треба напоменути и безбрачност дубровачке „властеле”, која више није желела да рађа робове старој сили.

Највиђенији међу њима своје српство потврђивали су животом и радом у српским земљама: Србији и Црној Гори, а затим у првој југословенској држави. Лазо М. Костић наводи читаву плејаду заслужних Срба католика у различитим областима друштвеног ангажовања, а ми ћемо као илустрацију навести само неколицину изузетних. Потребно је напоменути да је покрет Срба католика изнедрио најобразованије људе, и то су били најобразованији Срби свога времена. Отуда је потпуно разумљива потреба младих српских држава, а потом и југословенске државе, да имају и да их репрезентује оваква национална елита. Познато је да су и двојица првих међу католичким Србима, Матија Бан и Медо Пуцић били у служби српског краљевског двора; Бан као васпитач ћерке кнеза Александра Карађорђевића, а Медо Пуцић као учитељ потоњег српског краља Милана Обреновића. Матија Бан се бавио уставноправним питањима уређења Кнежевине Србије. На захтев кнеза Александра Карађорђевића 1846. године је урадио је план уставног уређења Србије.

Јосиф Панчић, ботаничар и зоолог рођен је 1814. у Лици, а преминуо у Београду 1888. године. За њега пише Недељко Кошанин у Народној енциклопедији СХС: „Био је најугледнији научни радник свога времена у Србији и први председник Српске Краљевске академије наука.”

Валтазар Богишић, правни историк (1834–1908), био је професор словенских права на Новоросијском универзитету у Одеси, после црногорски министар правде, где се прославио са својим кодексом *Имовинског законика*. Сматрао је српство као народност којој безусловно припада. Лазо М. Костић наводи још једног Србина католика, такође правни историк, Антуна Дабиновића из Доброте. Ухапшен у почетку Првог светског рата, питао га је судија у Љубљани да ли је србофил, а он је одговорио да не може бити србофил јер је Србин (Костић 1964, 82).

Лујо Војновић, конте ужички (1864–1951), написао *Пад Дубровника* и *Дубровник и Османско царство*. Конте Лујо је био неко време црногорски министар правде (као и Богишић), и као такав је вршио преговоре са Ватиканом за закључење Конкордата, у коме је српска мисао браћена до крајности.

Наиме, у години пада Цариграда, 1453. у Риму је основан „Илирски завод Светог Јеронима” за будућу мисионарску делатност међу православнима. Овај Илирски завод Штросмајер је почетком XX века (1901) покушао да преименује у хрватски, али је интервенисао црногорски кнез Никола преко примаса српског

у Бару, Србина Шиме Милиновића из Пераста, и свог министра спољних послова, Луја Војновића, који су Ватикан „обавестили” да постоје и Срби католици. Назив илирски за колегијум односило се на Србе католике из свих српских крајева. Поред тога, црногорским опуномоћницима је успело да се у колегијуму предаје српски језик са ћирилицом. У другој Југославији Јосип Броз је за време посете папи 1972. године „испословао” да се Завод Светог Јеронима преименује у хрватски. Од тада од католичких Срба нема више ни помена, као ни о ћирилици. У данашњој независној и расрбљеној Црној Гори одбацује се ћирилица као туђе, окупаторско писмо и као симбол новог националног идентитета узима латиница.

Лујо Бакотић (1867–1941), Србин католик, адвокат као и његов отац др Игњат Бакотић, посланик у Земаљском сабору Далмације, дипломата у Србији, посланик при Ватикану, закључио је Конкордат у име Србије са Ватиканом 1914. Превео *Свето писмо* на савремени српски језик, као и *Јустинијанове Институције*. Писац је познате књиге: *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*. Бакотић се веома благонаклоно изражавао о својим сународницима католичке вере, величајући оне најзначајније. Посебне похвале изрекао је двојици Срба католичких свештеника. Ево шта Лујо Бакотић каже о дон Јакову Групковићу: „Врло симпатична и поштена фигура католичког попа Србина. Побожан, миран, марљив истражилац блага нашег језика. Волео је много свој народ и био је ватрени Србин. Живео је аскетски и давао је другима све што је могао и никада за себе није ништа тражио” (Бакотић 1937, 71). Треба рећи да је дон Јаков Групковић (1831–1911), фрањевац, световни свештеник и професор гимназије у Дубровнику био члан прво заједничке Народне, затим Српске странке и један од водећих Срба католика у Дубровнику и Далмацији, близак сарадник Саве Бјелановића и његових наследника. Због свог отвореног српства, Католичка црква му је забранила да служи мисе. Због својих националних ставова овај „ватрени Србин” био је превремено пензионисан.

„Слично је писао и о Антуну Фабрису, уреднику српских новина *Срђ* и *Дубровник*: „Искрено одан српској мисли; вредан, озбиљан, поштен, Фабрис је припадао оној фаланги наших народних радника, који су несебично радили на нашем политичком пољу. Дао је себе цела за идеју, а за себе није никад ништа тражио” (126).

Бакотић велича још једног Србина католика. То је Јосип Берса, песник и приповедач, рођен у Дубровнику 1862, умро у Задру 1932. Изразити српски песник, сарадник *Стражилова*, *Јавора* и

мостарске Зоре. Лујо Бакотић га истиче као једног од најзначајнијих Срба католика у Далмацији.

Треба поменути и неке Србе католике као што су били чланови веома угледне породице Ђаја. Јован Ђаја (1846–1928) био је један од најугледнијих новинара у Србији, али и веома успешан дипломата и посланик Краљевине Србије у Турској. Ту су и др Александар Ђаја, агроном, др Синиша Ђаја, професор фармацеутике у Београду, затим Иван Ђаја (1884–1957), српски биолог и физиолог, професор и ректор Универзитета у Београду. Драгутин Франасовић, Корчуланин рођен је 1842. године у Цариграду, а преминуо 1914. код Беча. Прешао све чинове у српској војсци до ђенерала. Био је ађутант кнеза Милана и три пута министар војни Краљевине Србије.

Међу филолозима, којих је било много, свакако је најпознатији Милан Решетар (1860–1943), најбољи коментатор „Горског вијенца”. Решетар је био професор славистике на Бечком универзитету, и српство Дубровника најбоље је представио у својој приступној беседи Српској краљевској академији наука пред Други светски рат, марта 1941. године. Решетар је своју академску беседу, 7. марта 1941, одржао на тему *Најстарији дубровачки говор*. Он је овим својим приступом сведочио да је дубровачки језик – српски. Један од аутора овог чланка је имао велику част да научни скуп: „Српско питање на Балкану” (2013) посвети осамдесетогодишњици познатог српског историчара Веселина Ђуретића и стопедесетогодишњици рођења Милана Решетара, једног од најзначајнијих дубровачких Срба католика. Члан САН био је и Луко Зоре (1846–1906), професор и директор средњих школа, Конављанин – Издавач *Словинца*, одличан познавалац Гундулићевог дела. Петар Колендић, професор Филозофског факултета у Скопљу, после рата у Београду, такође је био редовни члан САН.

Овде свакако треба истаћи још једну значајну фигуру међу католичким Србима. То је Марко Цар, књижевни критичар, есејист и путописац, рођен у Харцег Новом 1859, а преминуо 1953. године. Прешао је на православље почетком Другог светског рата, ужаснут геноцидном политиком католичке цркве у НДХ.

Иво Андрић и његов сарајевски гимназијски професор, Тугомир Алауповић, свакако спадају међу значајније Србе католике на служби у првој југословенској држави, те би посебно било интересантно пратити њихов међусобни однос заснован на пријатељству, подршци и помоћи коју је Андрићу несебично пружао његов сународник.

ДУБРОВНИК У ЈУГОСЛАВИЈИ

Овде треба нагласити утицај „Првог хрватског католичког састанка из 1900. године” на судбину Срба католика. Наиме на том састанку под покровитељством папе Лава XIII, на коме су главне фигуре биле надбискуп загребачки Јурај Посиловић, надбискуп врхбосански Јосип Штадлер и бискуп ђаковачки Јосип Јурај Штросмајер, афирмисан је политички католицизам, односно донета је одлука да се у наредном веку – у наредних 100 година, хрватство заснива на католичким основама; другим речима донета је одлука да се сви католици српско-хрватског, а у ствари српског језика у будуће имају сматрати Хрватима (Коренић 1900).

У првој Југославији, осим српских националиста у Дубровнику значајније почињу деловати и хрватски, што доводи до првих сукоба унутар католичког клира, па се током периода између два светска рата, забрањује национално изјашњавање Дубровчана, а након Споразума Цветковић – Мачек од 26. августа 1939. године, Дубровник из окриља Зетске бановине, прелази под управу новоформиране Хрватске бановине. Сасвим неоправдано и етнојезички и историјски Дубровник први пут у историји постаје део хрватске државе. Дубровник и Бока Которска нису били ни у саставу Далмације, поготово не Хрватске. Али ако се зна да је то период српских-хрватских размирица око уређења заједничке државе, коју Хрвати нису хтели, а Срби форсирали, није ни мало чудо што се Дубровник нашао изван српске државе. Наиме, после шестојануарске диктатуре краља Александра, хрватске политичке странке направиле су национални покрет, фронт са стожерном ХСС, тражећи повратак на исходишну 1918, односно право на национално самоопредељење у што већим границама. Српске политичке странке међутим нису се опоравиле од „Шестојануарске диктатуре” (1929), којом је био укинут парламентарни страначки живот, а затим Октроисаним уставом (1931) поново успостављен, већ су свака понаособ: радикална, демократска, земљорадничка странка доживеле унутрашњи раскол, тако да су на изборима 1935. и 1938. једним делом биле у власти ЈРЗ, коју су чиниле са ЈМО и СЛС, а другим делом у опозицији са хрватским фронтом Влатка Мачека. То је био геополитички „експанзионизам Хрвата, и растројство Срба” (Михаило Станишић), била је на делу српска „политика на парче”, наспрам хрватског националног покрета (Слободан Јовановић). Конфузни и несналажљиви Српски културни клуб (Слободан Јовановић, Драгиша Васић, Владимир Ћоровић, Стеван

Мољевић) није успео да парира Хрватима, којима су међународне нацифашистичке околности ишле у прилог.

Како је у свему томе прошао Дубровник у који је нахрупила усташка руља на челу са командантом и градоначелником Дубровника, Ивом Ројницом, (1991. године постао је први Туђманов амбасадор у Аргентини, у коју је избегао као усташа), приказано је у познатом филму „Окупација у 26 слика”.

У другој Југославији – Дубровник у федералној јединици Хрватској постаје најзначајније туристичко место, али он мења своју демографску структуру – насељавају га Хрвати католици. Након „Хрватског прољећа” (1971/1972) ово досељавање постаје организованије и масовније, што значајно мења демографску слику општине. То изазива сукоб староседелаца и колониста, који постаје знатно видљивији почетком деведесетих година. Коначно, након рата 1991–1995, пописне комисије и званично добијају задатак да сви католици српско-хрватског порекла, без обзира на њихов национални став, буду пописани као Хрвати. Овим репресијама се практично завршава национална прекомпозиција католичких Срба у корист Хрвата.

Имамо дакле два процеса: масовну колонизацију Дубровника од стране католичких Хрвата и погрешну политику, најпре Краљевине (о забрани националног изјашњавања), а затим комуниста (о кроатизацији свих дубровачких католика). Тако су Срби и православни и католици бестрагом нестали.

РЕПУБЛИКА ДУБРОВНИК 1991. ГОДИНЕ

Стварање Републике Дубровник 1991. године била је својеврсна реакција на хрватску насилну и противуставну сецесију од СФРЈ; реакција на хрватски рат против Срба и Југославије. Краткотрајна и самопроглашена република. Проглашена је 24. новембра 1991. у Цавтату, на скупу у хотелу „Кроација”, а нестала с повлачењем ЈНА из Хрватске, 4. маја 1992. године. Републику је прогласио Покрет за Дубровачку републику на челу са Србином католиком Александром Ацом Аполониом. На овом скупу успостављено је „Мало вијеће Дубровачке републике” као орган власти Републике. Вијеће је имало 12 чланова, међу којима су били Александар Аполонио, Иво Ланг, Миро Братош, Мирко Вујачић, Блажо Злопаша и Угљеша Јовић.

Скупу је присуствовао већи број грађана из Дубровника, Цавтата, Млина и Купара. Том приликом, учесницима

скупа, као и окупљеним грађанима обратио се новоизабрани премијер самопроглашене републике Александар Ацо Аполонио: „Ми уживамо овдје слободу. А Југословенска народна армија никада није била окупаторска сила, како фашистичке и усташке власти покушавају да је оцрне. Она нам овдје гарантује слободан живот и услове да властитим напорима оправљамо оно што је ратом порушено. Идеја за формирање Републике Дубровник, живи одавно, али није смјела да се слободно изражава. Она тражи једно сасвим друго уређење и од онога које су Дубровчани имали од 1944. а поготово од овога у посљедњим годинама. Више се нећемо наћи у ситуацији, да нам увозе ратове, да нам увозе хорде, да нам увозе мржњу. Дошло је вријеме да подигнемо главе, да кажемо да дубровачки крај и град припадају Дубровнику.”

Према плану Република Дубровник простирала би се на територији бивше Дубровачке републике – од Неума до Превлаке, а била би у саставу неке нове будуће југословенске федерације са другим републикама бивше СФРЈ које то желе. Било је и идеја о формирању прве бесцаринске зоне у јужној Европи. Била би то република слична савременом Монаку, Сан Марину, Хонгконгу.

Након формирања нових власти, очекивана подршка других федералних јединица бивше Југославије, па чак и Србије је изостала. Српска влада никад није давала никакве изјаве у прилог власти самопроглашене републике, нити је укључивала Дубровачку републику у своје политичке дискусије. Једина отворена подршка властима републике стигла је од Српске радикалне странке и њеног лидера Војислава Шешеља, као и од лидера босанско-херцеговачких Срба, Радована Караџића.

Епилог је невесео: Република је насилно укинута од стране власти нове независне хрватске државе, њени политички представници су протерани, неким је и суђено у одсуству; Александар Аполонио, несуђени председник владе Републике Дубровник осуђен је у одсуству на 12 година затвора. Суђено је још неким из руководства попут Иве Ланга. Заједно са војском из овог подручја се повлачи и неколико хиљада цивила (неке процене говоре о преко 10 хиљада избеглица), махом симпатизера Републике, док унутар општине и остатку Хрватске бива расејано додатних 25 хиљада Дубровчана.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Један од аутора овог чланка имао је част да организује научни скуп, а затим и уреди зборник радова „Љетопис Матице српске у Дубровнику”, у два тома, који се по својој структури, обиму и садржају могао назвати: Срби католици. Превагнуло је мишљење учесника – лингвиста, што ни најмање не умањује вредност ових репрезентативних књига. Закључак у раду: „Покрет Срба католика у Дубровнику и Далмацији – национална и политичка мисао”, и данас је актуелан. Поновићемо тај закључак и он делимично може да послужи као резиме овог рада, који својим насловом и садржајем представља проширено и донекле актуелизовано издање теме о којој смо писали.

Шансе католичког српства до Првог светског рата биле су одличне. Али, са стварањем прве југословенске државе отпочео је процес његовог гашења. Овај процес започет је на „Првом хрватском католичком састанку 1900” у Загребу, када је донета одлука да се хрватство изграђује на католичким основама, односно да се сви католици српскога језика са простора Двојне монархије имају сматрати Хрватима. Филолог Петар Милосављевић повлачи ову вертикалу: Штросмајер, Виктор Новак, Јосип Броз, као главну идејну и политичку снагу која је задала смртоносни ударац католичким Србима. То је неспорно! Али, то је хрватски „допринос”. Шта је са српским? Сматрамо да је у праву Лазо М. Костић када каже: „Да је тада Србија задржала за себе оне крајеве које јој је гарантовао Лондонски уговор, постоји велика вероватноћа да би бар половина тамошњих католика приступила српству. Разумљива је ствар да би држава водила чисту српску политику и јавно пропагирала српство. Једном речју, да је Србија после 1918. остала самостална она би добила више од пола милиона католика српског језика (можда близу једног милиона). До дана данашњега, половина од њих би били Срби” (Костић 2000, 111).

Данас су шансе католичког српства пале на најнижи ниво, скоро на тачку смрзавања. У другој Југославији је дошло до потпуног поистовећивања верског и националног. Штавише, дошло је до подела и међу Србима православне вере. Тако је у Црној Гори, у којој се готово целокупно њено становништво почетком XX века изјашњавало као Срби, дошло до потпуне конверзије у „црногорство”. Православни се означавају као „Црногорци”, а католици као „Хрвати”! Ето до чега су довели историјски фалсификати. Пред крај свог живота Милован Ђилас, креатор

црногорске нације, у књизи о Његошу, признао је српско порекло Црногораца и рекао да је „црногорска нација конституисана” за потребе комунистичког преуређења југословенске државе. Од три народа настало је шест и исто толико њихових република – држава. Од српског етничког супстрата прављене су нове нације и државе. Правила се „држава равнотеже” заснована на принципу „Слаба Србија, јака Југославија”. По истом принципу је и Дубровник додељен Хрватској, и већ самим тим свако испољавање католичког српства косило би се са основном националном линијом земље. Оно се морало у корену угушити. Југославије више нема. Српска национална и политичка мисао више не мора да лута. Срби треба на научно утемељеним основама предјугословенског периода, да граде своју етно-језичку заједницу. Такође, питање шта се десило са католичким Србима треба поставити папи и Римокатоличкој цркви?! Како је могуће да та католичанска, дакле универзална, саборна црква, која има и барску надбискупију којој је на челу Примас Србије, данас нема и вернике из српског народа? Где су нестали Срби католици? Због чијих и каквих циљева су они претворени у Хрвате? Актуелна је теза историчара Веселина Ђуретића, који каже: „Да су сви Срби прешли у римокатоличанство, Хрвата не би ни било!” Имајући у виду историјски, геополитички и сваки други контекст, ауторима овог чланка најближи је став Лазе М. Костића о томе да би се у српској, а не југословенској опцији, већина, не само Срба католика, него и Срба муслимана, вратили српству.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Арсиф, Ирена. 2019. *Срби у Дубровнику*. Београд: Задужбина Владете Јеротића.
- Бакотић, Лујо. 1937. *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*. Београд: Геца Кон.
- Богојевић, Татјана, и Душко Певуља. 2022. *Дум Иван Стојановић*. Бањалука: Центар за српске студије.
- Борак, Светозар. 1998. *Срби католици*. Нови Сад.
- Екмечић, Милорад. 2008. *Дуго кретање између клања и орања. Срби у Новом веку (1492 -1992)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жутић, Никола. 2022. *Мато Топаловић. Славонски Илир*. Београд: „Велика Србија”.
- Калај, Бењамин. 1895. *Историја српског народа*. Београд: Књижара „Петар Ђурић”.

- Коренић, Стјепан. 1900. *Први хрватски католички састанак*. Загреб: „Глас концила”.
- Костић М. Лазо. 1964. *Крађа српског језика*. Баден.
- Костић, М. Лазо. 2000. *Католички Срби*. Нови Сад: „Обрица књига”.
- Краљачић, Томислав. 1987. *Калајев режим у Босни и Херцеговини 1882-1903*. Срајево.
- Милосављевић, Петар. 2022. *Дум Иван Стојановић*. Предговор. Бањалука: Центар за српске студије.
- Милутиновић, Коста. 1989. *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској*. Београд.
- Митровић, Д. Јеремија. 1992. *Српство Дубровника*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Остојић, Тихомир. 1900. *Дум Иван Стојановић*. Нови Сад: Летопис Матице српске.
- Прибићевић, Светозар 1990. *Диктатура краља Александра*. Загреб: „Глобус”.
- Суботић, Момчило. 2002. *Хрвати и Босна. Геополитичке замисли у Хрватској према Босни и Херцеговини*. Шабац: „Бели анђео”.
- Суботић, Момчило 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.
- Суботић, Момчило. 2012. *Идентитет и геополитичка стварност Срба*. Београд: Институт за политичке студије.

Momčilo Subotić

Institute for Political Studies, Belgrade

Sanja Stošić

Institute for Political Studies, Belgrade

THE SERBIAN CATHOLIC MOVEMENT IN DUBROVNIK AND DALMATIA, REVIEW OF THE SERBIAN CATHOLICS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND SLAVONIA

Resume

The shances of Catholic Serbia until the First World War were excellent. But, with the creation of Yugoslavia, the process of its extinction began. This process was started at the First Croatian Catholic meeting in Zagreb in 1900, when the decision was made to build Croatia on Catholic foundations. It was then decided that all Roman Catholics of Croatian or Serbian, and in fact Serbian, from the territory of the Habsburg Monarchy should be considered Croats. If Serbia had kept for itself those regions guaranteed by the Treaty of London (1915), there is a high probability that the greater part of the Catholics there would have joined Serbia. It is understood that the state would lead a pure Serbian policy and publicly propagate Serbianness. In other words, if Serbia had remained independent after 1918, it would have had a million Serbian-speaking Catholics. Of course with their territories. In the second Yugoslavia, religious and national were completely identified. Moreover, there was a division among the Serbs of the Orthodox faith. Thus, in Montenegro, where its entire population declared itself as Serbs at the beginning of the 20th century, there was a complete national conversion to "Montenegro". Orthodox declare themselves as "Montenegros", Catholics as "Croats", and Muslims, first as Muslims, and then as "Bosniaks". From the three peoples that made up the first Yugoslavia: Serbs, Croats and Slovenes, six peoples and the same number of their republics emerged. These "new" peoples, in addition to Catholic Serbs who became Croats, are Bosniaks, Montenegrins and Macedonians. According to this principle, Dubrovnik as well as Serbian Dalmatia were assigned to Croatia. That is why it

is acceptable to say that in 1918, in the Serbian and not in the Yugoslav option, the majority, not only Catholic Serbs, but also Serb Muslims would have returned to Serbia

Keywords: Dalmatia, Dubrovnik, Movement of Serb Catholics, Bosnia and Herzegovina, Slavonia, dum Ivan Stojanović, Matija Ban, Medo Pucić, Sava Bjelanović, Andrija Torkvat Brlić, Tomo Kovačević

* Овај рад је примљен 1. новембра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. новембра 2022. године.